

Şəhriyar Müsahibələrində Şeir Düşüncələri

Poetic Thoughts In Shariar's Interviews

Recieved: April 02, 2025

Nərmin ƏLİYEV¹

Accepted: May 10, 2025

Email: narminaliyeva.phd29@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-7241-313X>

DOI No: <https://doi.org/10.32955/neujsml2025131067>

Xülasə:

Bəşəriyyətin söz xəzinəsini poetik əsərləri ilə zənginləşdirən sənətkarlardan biri də Azərbaycanın əzəmətli şairi Məhəmmədhüseyn Şəhriyardır. Şair yaradıcılığında çoxcəhətli inkişaf prosesi keçmiş, həm milli, həm beynəlmiləl ideyaları müxtəlif mövzularda inikas etdirmişdir. Məqalədə Şərq və Qərb ədəbiyyatını, Azərbaycan və fars dilləri ilə bərabər ərəb və fransız dillərini bilən ustad sənətkar Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın şeir düşüncələri, ədəbi-nəzəri fikirləri onun əsərləri və müsahibələrində fragmentar şəkildə ifadəsini tapmışdır. Həmçinin ustad Şəhriyarın ədəbi-nəzəri fikirləri onun müxtəlif vaxtlarda verdiyi müsahibələrdə, şeir kitablarına yazdığı ön sözdə, əsl sənətkarın Sədi, Hafiz kimi inzivaya çəkilərək yazıb yaratmaqla məşğul olmasını daha düzgün sayması da öz əksini tapmışdır. Burada şairin daha çox anadilli yaradıcılığı, xüsusilə "Divani-türki", "Heydərbabaya salam" və Güney Azərbaycanın görkəmli şairi Bulud Qaraçorlu Səhəndə, eyni zamanda xalqın əzəmət, qürur rəmzi olan Səhənd dağına həsr etdiyi "Səhəndiyyə" əsərləri barədə fikir yürüdülmüş, onun Azərbaycan ədəbiyyatı və dili barədə müsahibələrində dedikləri yer almışdır.

Şair şeir və poemaları, məqalələri, çıxışları, məktubları, əsərlərinin nəşrlərinə yazdığı ön sözlər və müxtəlif şəxslərə verdiyi müsahibələrində şeirinin yaranması və mahiyyəti, ədəbiyyatda ənənə və novatorluq, müasir şeirdəki təmayüllər, ədəbiyyat tarixi, Azərbaycan dilinin şeir dili kimi inkişafı, ədəbiyyatın xalq həyatının aynası olması və s. məsələlərə dair mülahizələrini Firuz Süməreyni, Əlirza Zihəq, Ələsgər Zərrabi, Zahidi, Məhəmməd Həsənbəyiyə verdiyi müsahibələrində söyləmişdir.

Açar sözlər: Şəhriyar, Müsahibələr, Şeir düşüncələri, Türk dili.

Abstract:

One of the greatest poets of Azerbaijan is Mahammadhuseyn Shahriyar, who enriched the word storehouse of the Mankind with his poetic legacy. The poet's creativity has undergone a multifaceted process of development, reflecting both national and international ideas on various topics. The article presents the reflection of fragmentary expressions of the poetic thoughts and literary- theoretical ideas in the works of the master Mahammadhuseyn Shahriyar, who had best knowledge in Eastern and Western literature, Azerbaijani and Persian languages, as well as Arabic and French. It is also illuminated Shahriyar's literary and theoretical views in interviews which he gave in various times and in the prefaces written to poetic books. The article reflects Shahriyar's belief that it is more appropriate for the true master of word to retreat to solitude and create like Saadi and Hafez.

The poet's works in native language, especially "Divani-turki", "Greetings to Heydarbaba" and "Sahandiyya", dedicated to the prominent poet of Southern Azerbaijan Bulud Sahand Garachorlu, as well as to Mountain Sahand, a symbol of greatness and proud of people were discussed in the article simultaneously with the poet's interviews about Azerbaijani literature and language. The poet

¹ Ph.D., Nizami Gencevi adına Milli Azərbaycan Edebiyatı Muzesi, Bilimsel fonlar bölüm başkanı, Bakü, Azərbaycan

expressed his opinion on the emergence and essence of poetry, tradition and innovation in literature, trends in modern poetry, the history of literature, development of Azerbaijani language as a poetic one, the reflexion of literature in the life of people etc. in his interviews with Firuz Sumareyni, Alirza Zilhag, Alesker Zarrabi, Zahedi, Mahammad Hasanbayi.

Keywords: Shahriyar, Interview, Poetic thoughts, Turkish language.

Giriş:

Azərbaycanın XX yüzillikdə yetişdirdiyi istedadlı divan şairlərindən biri olan ustad sənətkar Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın ədəbi-nəzəri fikirləri onun əsərləri və müsahibələrində fragmentar şəkildə ifadəsini tapmışdır. Şair yaradıcılığında çoxcəhətli inkişaf prosesi keçmiş, həm milli, həm beynəlmiləl ideyaları müxtəlif mövzularda inikas etdirmişdir. Onun şeir və poemaları, məqalələri, çıxışları, məktubları, əsərlərinin nəşrlərinə yazdığı ön sözlər və müxtəlif şəxslərə verdiyi müsahibələrində şeirın yaranması və mahiyyəti, ədəbiyyatda ənənə və novatorluq, müasir şeirdəki təmayüllər, ədəbiyyat tarixi, Azərbaycan dilinin şeir dili kimi inkişafı, ədəbiyyatın xalq həyatının aynası olması və s. məsələlərə dair mülahizələrini söyləmişdir. Təəssüf ki, Şəhriyarın əlimizə çatan müsahibələrinin sayı o qədər də çox deyildir. Halbuki şairdən müsahibə götürən Firuz Süməreyni yazır: “Yadımdadır, Təbrizə hər səfərimdə ustad Şəhriyarın görüşünə gedərdik. Onunla söhbət edə, səsinə lentə yazar və sonra kağıza köçürərdik. Bəzən də bu görüşlərimiz haqqında mətbuatda məqalə dərc edərdik” (Nəbioğlu, 2006). Buradan da belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, şairdən götürülən müsahibələrin hamısı çap edilməmişdir. Bununla bərabər, qeyd etmək istərdik ki, şairin müsahibələri onun ədəbi-estetik görüşləri barədə daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün əvəzsiz mənbədir. Şəhriyarın şeirın yaranması prosesi haqqında söylədiyi fikirlər xüsusilə diqqətəlayiqdir. “Ədəbiyyatın ictimai mahiyyətini, xalqın həyatını əks etdirmək xüsusiyyətini yüksək dəyərləndirən ustad belə hesab edirdi ki, əsl şeir ilhamın məhsulu olmalıdır. İlhamın nuru insanın fikir və təfəkkür dünyasında parıldadımı, şeir adlanan həmin mənzum sözlər şairin dilindən və qələmindən axmağa başlayır. Bax, ilham dedikləri budur. İlham şairin dərk etdiyi həmin şeydir ki, Allahın nuru onda şölələnir. Bu da sınıq qəlblərdə daha çox və daha qüvvətli ola bilər. Bu, pak və saf ürəklərdə də vardır... İlhamın nuru insanın şüurunda və təfəkküründə şölələndikdə şeirın yaranmasına səbəb olur” (Nəbioğlu, 2006).

Beləliklə, Şəhriyar yaradıcılıq prosesini bu cür təsəvvür edir: İlahi mənşəyə malik ilham şairin şüur və təfəkkürünü işıqlandırır və ancaq bundan sonra şeir yaranır. Şairin fikrincə, ona görə bu gün də Sədi və Hafiz səviyyəsində əsər yazmaq mümkün deyildir. Çünki onlar yalnız ilham gəldikdən sonra əllərinə qələm almışlar. Ustad sənətkarın qəlbi sınıqların, pak və təmiz ürəkliyə ilhamlı şeirlər yazmaq imkanının daha çox olması fikri də maraq doğurur və onun şeirinin yaranma səbəbi barədəki düşüncələrinə bir aydınlıq gətirir.

Şəhriyarın yaradıcılıq prosesi barədə dediyi başqa bir fikri də diqqətəlayiqdir. O belə hesab edir ki, əsl sənət əsəri yaradan şəxs irfan əhli kimi guşənişin həyat keçirməlidir. Şair yaradıcılıq prosesində tənhalığın vacib şərt olduğunu deyərək Sədi Şirazin həyatını nümunə göstərir. Doğrudan da, Sədi “Gülüstən” əsərinin əvvəlindəki “Kitabə yazılmasının səbəbi” adlı hissədə ömrün hədəf gedən günlərinə təəssüf etdiyini bildirir, dəyərli əsərlər yazmaq üçün bir guşəyə çəkilib tənha yaşamağın vacib olduğunu deyir:

Ömürdən gedir bu keçən hər nəfəs

Baxıram ətrafa, qalmamış bir kəs.

Ey yatan əlli il qəflətdə bütün,

Qoyma ki, boş keçə bu qalan beş gün...” (Hüseynov, 1975)

Şəhriyara görə, istedadla yazılmış şeir həyatın, təbiətin, insanın müxtəlif hallarını dəqiqliklə təsvir və ifadə edə bilər. Şeir qüdrəti ilə aslanın qəzəbini, maralın səsinə, ürkmüş ceyran duruxmasını, bülbülün cəhcəhini, qocanın nurani simasını, ana qoynundakı körpə uşaq yuxusunu, gənc qızın sevgi oyununu, söyüd kölgəsini, dağ çeşməsinə, günəşin düzənliyə yayılmasını, hicran kədərini, vüsəl

sevincini elə təsvir etmək olar ki, bütün bunlar bir sənət lövhəsi kimi əsrlərin sınağından çıxaraq nəsilərin yaddaşına həkk olunur.

Şəhriyar şeiri özünün həyatı adlandırır, əsərlərini övladı kimi sevdiyini bildirir. O, şeiri bu “kirli dünyada” Səməndər quşuna bənzədir. Həyatın mənası hikmətdirsə, şeir onun bəzəkli donudur:

İnsanlar şeirsiz yaşaya bilməz,

Şeirə kəm baxana insan deyilməz.

Bu sulu, palçıqlı, kirli dünyada,

Səməndər quşunu salırsan yada.

Şeir bu dünyanın zövqü, sevinci,

Hikmət təfəkkürün tapdığı inci.

Başlangıç da odur, intəha da o,

Şeir isə hikmətin bəzəkli donu. (Şəhriyar, 2014)

Ələsgər Zərrabi ilə müsahibəsində böyük sənətkar şairə yazmaq üçün çox az şeyin lazım olduğundan, şeirin incə zövq tələb etməsindən, kamil insanların hamısının xasiyyətində şairlik olduğundan danışmışdır: “İnsanın yaşaması və təbiətin bələlərindən qorunması üçün ona tavanı olan dörd divar lazımdır. Gərək olan bu şeyləri (bina və ev) hikmət fərz edin. Şeir gözəllikdən, tənəsüb, dekorasiya, ab-havanı nəzərə almaqla məhəl və məkandan ibarətdir. Bunlar şeirdir. Nəhayət, harada ki, incə zövq işə yarayır, orada şeir yaranır. Əgər şeir olmasa, həyatın ləzzəti yoxdur. Şair olmayan kamil insan deyil” (Nəbioğlu, 2006).

Müasir ədəbiyyatda şeirin vəziyyətindən danışan şair təəssüf hissi ilə bildirir ki, indi əsərlərini saraya satmaq istəyən pulgir şairlər poeziyanı abırdan, qiymətdən salmışlar. İndi yaxşı şeir də qiymətdən düşüb, belə hesab edirlər ki, İranın geriliyinə səbəb qəzəldir. Poeziyaya belə nihilist münasibətdə olanlara, Şəhriyar cavab verir ki, əgər şeiri, qəzəli həyatımızdan silsək, mədəniyyətimiz yoxsullaşar. Halbuki mədəniyyətin ən böyük göstəricisi şeir və hikmətli sözdür:

Xor baxma şeirə sən, şeir həyatdır,

Qartal ürəkliyə bir cüt qanaddır.

Kimin güclüdürsə şeiri-sənəti,

Onun əbədidir mədəniyyəti. (Şəhriyar, 2014)

Şeir sənəti barədə dedikləri digər mütərəqqi görüşlü sənətkar və ziyalıların fikirləri ilə səsləşsə də, “Şəhriyarın ədəbi-bədii düşüncələrini, söz sənəti haqqında fikirlərini ifadə edərkən onun istər klassik ədəbiyyatı, istərsə də müasir dövrün ədəbi axtarışlarını, yeni təmayülləri nəzərə aldığını görürük” (Karaismailoğlu, 2017).

Şəhriyarın əsərlərinin başlıca qaynağı onun təxəyyül gücünün zənginliyidir. O, bir dəfə qələm dostu Zahidi ilə söhbətində etiraf etmişdi ki, əsər yazarkən özünü orada – təsvir etdiyi aləmdə hiss edərək, mövcud olduğu real dünyanı unudur. Qələm dostunun yazdığına görə, şair “Gecənin əfsanəsi” poemasının “Dənizin simfoniyası” adlı hissəsini yazanda xəyal aləminə o qədər qapılır ki, özünü tufanlı dənizin içində boğulan vəziyyətdə hiss edir. Dostu qəfildən gəlib ona toxunduqdan sonra şair sanki yuxudan ayılır. Şəhriyarın yaradıcılığında xəyal gücünün böyük önəm daşdığını görürük. Zahidi haqlı olaraq qeyd edir ki, təxəyyülünün gücü ilə özünü təsvir etdiyi məkanda hiss etmək qabiliyyətinə malik olması şairin əsərlərində müşahidə etdiyimiz vəziyyətlərin təfərrüat dəqiqliyinin əsas səbəblərindən olmuşdur: “Bəli, şeirlərini yazan zaman elə bir şəkildə özünün təxəyyülünün təsiri altına düşür ki, bir şey artırıb-əksiltmədən həmin vəziyyəti olduğu kimi müşahidə edirsiniz. Dənizi xəyalında elə canlandırır ki, özünü onun burulğanları və dalğaları qoynunda boğulan görür və qərq olmaqdan nicat tapmaq üçün dini müqəddəslərə müraciət edir” (Nəbioğlu, 2006)

Bədii əsərin yaranma prosesi, sənətkarın şəxsiyyəti məsələsi üzərində dayanan şair belə hesab edir ki, yaradıcı şəxsin qəlbində eşq olmalıdır. Gənc yaşlarında sevdiyi qıza qovuşa bilməyən, məhəbbətinə

görə başı bəlalər çəkən Şəhriyar zaman keçdikcə sənətkarın qəlbində eşqin kamilləşdiyini, nəticədə sənətkarı da kamilləşdirdiyini vurğulayır. M.Həsənbəyiyə verdiyi müsahibəsində Şəhriyar eşqin yalnız fiziki bir anlayış olmaması, dərin mənaya malik olması, sənətkarı ən yüksək səviyyəyə ucaltması barədə yazır: “Eşq ruhani bir mənbədir. Bizi sirlər və rəmlər aləmi ilə birləşdirir. Üst-üstə şair peyğəmbərlərin sırasında yeri olan adamdır. İlhamı ehtiyacı olduğundan şair yalnız o zaman şairdir ki, əsəri eşqlə birgə yoğrulsun. Əgər eşqsiz bir şair şeir yazarsa, onun əsəri şeir deyil, yalnız bir sənət hadisəsidir və bu halda onun yaranmasında yalnız üslub və texniki tələblərə əməl olunmuşdur” (Həsənbəy, 2006).

Şəhriyar həqiqi sənət əsəri yazan şairlərin yüksək şəxsiyyətə, mənəviyyətə malik olması məsələsini xüsusi olaraq vurğulamışdır. O, Firuz Süməreyniyə verdiyi müsahibəsində müasir şairlərdən danışarkən onların əsərlərinin texniki, mövzu və məzmun cəhətdən qənaətbəxş olduğunu, lakin burada tələb olunan yüksək mənəvi keyfiyyətlərin çatışmadığını deyir: “Texniki baxımdan bəziləri çox yaxşıdır. Mövzu və məna cəhətdən hamısı uğurludur. Amma “Heydərbaba”da olan mənəviyyət və ruhiyyət onların heç birində gözə dəymir” (Nəbioğlu, 2006).

Şəhriyar, bir tərəfdən, şairdən yüksək mənəviyyət tələb edir, digər tərəfdən isə bildirir ki, sənətkar dəyərli bir əsər yazarkən onsuz da kamillik zirvəsinə doğru yüksəlir: “Şair xüsusilə görkəmli bir əsər yazmaq istəyəndə təsəvvürü belə mümkün olmayan ali bir məqama yüksəlir” (Nəbioğlu, 2006)

Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, yaradıcılıq prosesində dialektika mövcuddur: hələ əsər yazılandan öncə müəllifdən sənətkarlıqla bərabər mənəvi keyfiyyətlər tələb olunur və əsərin yazılması prosesi özü də onu mənəvi yüksəkliyə ucaldır. Şeirdə lakoniklik, forma və məzmun məsələsi Şəhriyarı daha çox düşündürən problemlərdən olmuşdur. Əlirza Zihəqlə söhbətində şeirdə fikri mümkün qədər qısa deməyə, lakonikliyə, əsər üzərində ciddi cıllanma işi aparmağa üstünlük verən, onu çap edərkən tələsməməyə çağıran şair demişdir: “Orta şeirin faydası nədir? Az danış və dürr kimi seçmə söz danış. Əbəs yerə kitabın çapına tələsmək lazım deyil” (Şərqsünaslı, 2011).

Məlum olduğu kimi, klassik ədəbiyyatın Sədi, Hafiz, Füzuli, Sabir kimi görkəmli nümayəndələrinin ənənələrinə sədaqəti ilə seçilən, klassik poeziyanın populyar ədəbi janrlarında əsərlər yazan Şəhriyar eyni zamanda ədəbiyyatdakı yenilikçilik cərəyanına, “şer-e nou” cərəyanına da maraq göstərmiş, bir sıra dəyərli sərbəst şeirlər yazmışdır. Şair, bir tərəfdən, klassik irsin, Şərq şeir janrlarının tərəfdarı kimi çıxış etmiş (buna görə bir sıra gənc müasirləri onu mühafizəkarlıqda ittiham etmişlər), digər tərəfdən, sərbəst şeir (“azad şeir”) yazanları dəstəkləmişdir. Şair ədəbiyyatda klassik dövrlə müasir dövrü vahid bir prosesin iki mərhələsi hesab etmişdir. H.Billurinin aşağıdakı mülahizəsini tamamilə doğru sayırıq: “Şair haqlı olaraq bu qənaətə gəlir ki, klassik-romantik poeziya müasir mərhələnin ədəbi prosesinə tükənməz mənbə olmuş, onun təkamülünə geniş meydan açmışdır” (Billuri, 1984)

Ələsgər Zərrabi ilə söhbətində mövzunun formanı müəyyən etməsindən danışan Şəhriyar şairi dərziyə bənzədir. Dərzi hansı parçadan necə istifadə ediləcəyini özü müəyyən etdiyi kimi, şair də mövzuya görə forma, janr seçməlidir: “Həqiqi şair o adamdır ki, əlində olan mövzu ilə əlaqədar əvvəlcə yaxşı müəyyənləşdirə bilsin ki, bu mövzu hansı formada bəyan edilməlidir. Bir mövzu yalnız qəzəl janrında yazıla bilər. Başqa bir mövzu qəsidə və məsnəviyə, başqası qitəyə, bir başqası isə yeni şeirə daha münasibdir. Dərziyə parça verəndə yaxşı usta bilməlidir ki, bu material hansı forma üçün yaxşıdır... Hər hansı bir mövzuda şeir yazmağı da şair müəyyənləşdirməlidir ki, onu hansı formada bəyan etmək olar. Bütün qəliblər ixtiyarında olan kamil şair heç vaxt şeirin bir qəlibi və xüsusi formasına müxalif olmaz” (Nəbioğlu, 2006).

Beləliklə, şair mövzuya uyğun forma və janrın axtarışının vacibliyindən bəhs edərək, ədəbi mətnin kamilliyini forma və məzmunun vəhdətində gördüyünü bəyan edir. Əslində hansı janrınsa köhnəliyi və ya ənənəyə uyğun gəlmədiyini söyləmək doğru deyildir. Poetik forma və ya janrın mövzuya uyğun gəlib-gəlməyinə diqqət yetirmək lazımdır. Məhz bu uyğunluğu tapa bilmək qabiliyyəti şairin sənətkarlığının göstəricisi olur. Şəhriyar xüsusi olaraq vurğulayır ki, kamil sənətkar mövzudan asılı olaraq müxtəlif janrları seçməyi və bu janrlarda məharətlə yazmağı bacarmalıdır. Ustad şair ənənəvi janrları inkar edən bəzi yenilikçi gənc İran şairlərinin klassiklərin irsini rədd etmələrinə də özünəməxsus şəkildə belə cavab verir ki, əski dövrlərin sənətkarları da öz zamanələrinin novatoru olmuşlar.

Ədəbiyyata dərinədən bələd olan Şəhriyar bütün dövrlərin ədəbiyyatına ümumi bir baxışla, bir kitab kimi baxmağın tərəfdarı olduğunu bildirir. Bu barədə o, Ələsgər Zərrabiyə belə demişdir: “Siz ədəbiyyatı bir kitab kimi təsəvvür edin. Hər şairin əsəri bu kitabın bir fəslidir... Bizim əsas eybimiz budur ki, birlik ruhu bizdə çox zəifdir” (Nəbioğlu, 2006).

Şair sübut edir ki, ənənəçilərdə yenilikçilərin, müxtəlif janrlara üstünlük verənlərin arasında gedən mübahisələrin əsas səbəbi onların ədəbiyyata bir tam halında, ümumi nəzər sala bilməmələrindən ibarətdir. Əlbəttə ki, bunun üçün Şəhriyar kimi, geniş bilgiyə, yüksək intellektual səviyyəyə malik olmaq lazım idi. Özünü dövrünün Hafizi, Saibi adlandıran, klassik ədəbiyyatı bir tədqiqatçı kimi dərinədən bilən Şəhriyarın ədəbiyyatda bir-birini əvəz edən üslublar barədə fikirləri də böyük maraq doğurur. Onun ədəbi-estetik görüşlərində ədəbiyyatda mövcud olan üslublar məsələsi önəmli yer tutur. Ümumiyyətlə, klassik ədəbiyyatda üç əsas üslubun olması barədə fikir mövcuddur ki, bu da, tədqiqatçıların fikrincə, məsələni tam mənası ilə əhatə etmir. Şəhriyara görə, ədəbiyyatda aşağıdakı üslublar olmuşdur: Türkün, İraq, hind və yeni üslublar. Şair Türkün səbkinə qəhrəmanlıq şeirlərini, Firdovsinin “Şahnamə”sini, Rudəkinin, Fərruxinin qəsidələrini, İraq üslubuna eşq və irfan şeirlərini, hind səbkində isə Saib Təbrizi, Feyzi Dəkəni və başqalarının əsərlərini aid edir. Şəhriyarın Ələsgər Zərrabi ilə söhbətində “hind üslubu”nun Azərbaycana bağlılığına diqqəti yönəltməsi onun həm də milli təəssübkeşlik hissinin göstəricisidir: “Əgər “hind üslubu” barədə həqiqəti bilmək istəsəniz, mənə, “hind səbki”nin Azərbaycan kökləri vardır. O daha çox azərbaycançılıq kökləri olan Saib Təbrizi tərəfindən bəyənilmişdir” (Nəbioğlu, 2006).

Şəhriyarın Azərbaycan ədəbiyyatı və dili barədə müsahibələrində dedikləri şeirlərində ifadə etdikləri fikirlərini tamamlamaqdadır. Əsərlərində Azərbaycan ədəbiyyatının böyük nümayəndələri Nizami, Füzuli, Saib Təbrizi, Sabir və başqalarının sənətkarlıq qüdrətini yüksək dəyərləndirən şair “Türkün dili” şeirində ana dilinin geniş imkanları barədə fəxrlə danışır (Şəhriyar, 2014)

Əlirza Zihəqlə söhbətində Şəhriyar Azərbaycan türkcəsinin geniş imkanlara malik olmasından, lakin bu dilin uzun illər Güney Azərbaycanda müxtəlif səhələrdə işlək olmadığına görə lüğət ehtiyatı və terminlər baxımından çətinliklərin mövcudluğundan danışır: “Danışmaq və hisslərin ifadəsi cəhətdən bəlkə heç bir dil türk dilinə çatmaz... Amma türk dili barəsində deyirdim ki, təəssüflər olsun ki, işlək dil olmamışdır, elmi və texniki lüğətləri yoxdur və sözləri sadə olduğundan törəməsi də çox azdır (Şərqşünaslığı, 2011).

Şair “Heydərbabaya salam” poeması kimi dilimizin şah əsərinin necə yazması barədə danışarkən də bu dilin təsir gücünü xüsusi olaraq vurğulamışdır: “Türk dilini unutmuşdum. Anam ki gəldi, xatirələr təzələndi: “Heydərbaba”nın birinci cildini Tehrandə yazdım ki, çox yaxşı oldu. Əslində türk dilinin qəribə təsiri vardır. Harada oxuyurdum, daş-divar ağlayırdı” (Şərqşünaslığı, 2011)

Şəhriyarın yeni şeiri formaca klassik şeirlə əlaqələndirmək cəhdi də maraq doğurur. Şair bildirir ki, sərbəst şeir əslində klassik ədəbiyyatın bəhri-təvil və müstəzad formalarından müasir poeziyada istifadə edilməsidir. O, Əlirza Zihəqlə söhbətində demişdir: “Azad şeir də həmin bəhri-təvil idi ki, əvvəllər də var idi. Lakin fars dilində az, türk dilində çox olmuşdur. Orada da iki səhifə şeirdən yalnız bir kəlməsi qafiyə idi... Bir çox mövzular var ki, onları başqa üslubda yazmaq olmur, onları nə qəsidə ilə bəyan etmək olar, nə də qəzəllə... Əgər mənim bəzi şeirlərim azad olmasaydı, bu sözləri necə deyə bilərdim?” (Şərqşünaslığı, 2011)

M. Həsənbəyi ilə söhbətində şair bəhri-təvillə yanaşı, müstəzad janrının da sərbəst şeirin əsasında durduğunu söyləyir: “lakin əgər yeni şeir nəzərdə tutulursa, deməliyəm ki, bu o qədər təzə bir hadisə deyil. Çox uzaq dövrlərdə hətta bəhri-təvil və müstəzad formaları da mövcud olmuşdur” (Həsənbəyi, 2006)

Doğrudan da, Şəhriyarın, məsələn, “Səhəndiyyə” poemasının yazıldığı sərbəst vəznin əsasında klassik poeziyanın müstəzad janrının durduğunu görürük. Müstəzadda olduğu kimi, burada da uzun misralarla qısa misralar bir-birini əvəz edir:

Yaşa oğlan! Sizə dağdan dəli ceyran dedi, qardaş,

El sizə qaplan dedi, qardaş!

Dağ sizə aslan dedi, qardaş!

Dağlı Heydərbabının arxası hər yerdə dağ oldu,

Dağa dağlar dayaq oldu. (Çələngi, 2016)

Buradan ustad sənətkarın poeziyada novatorluğun ən nəzərə çarpan xüsusiyyətini görə bilərik. O, ədəbiyyata, şeirə yenilik gətirərkən çalışırdı ki, bu oxucu üçün qəribə, qeyri-adi görünməsin. Buna görə də sərbəst şeir üslubunda yazarkən əsərlərini klassik ədəbiyyatın müstəzad, bəhri-təvil kimi nisbətən formaca oxşar janrlarına uyğunlaşdırmağa çalışırdı. Dövrünün bir sıra iranlı şair və tənqidçilərindən fərqli olaraq Şəhriyar sərbəst şeirdə qafiyə və vəznin saxlanılmasının, bu vasitə ilə də onun ənənəvi şeirlə əlaqələrinin qorunmasının tərəfdarı idi. Onun sərbəst şeirlərində qafiyə də, vəzn də vardır. Əlirza Zihəqlə söhbətində şair müasir gənc şairlərə qafiyədən imtina etsələr də, vəzni saxlamağı tövsiyə edir: “Novatorlardan çoxu deyirlər ki, qafiyə olmasın. Yaxşı, olmasın, amma vəzn ki, olmalıdır” (Şərqşünaslığı, 2011)

Şəhriyar poeziyada vəzni ən vacib şərtlərdən biri hesab edirdi. O, haqlı olaraq bu fikirdə idi ki, təkcə azərbaycanlıların deyil, digər türk xalqlarının da şeirinin doğma vəznə heca hekadır. Firuz Süməreyniyə verdiyi müsahibəsində şair deyir: “Son zamanlar “Alnımın yazısı” adlı bir şeir yazmışam. O da şedevr bir əsərdir. O şeirdə sübut etmişəm ki, türkcə heca vəzninin dilidir. Yəni türk şeiri heca vəznində yazılmalıdır” (Nəbioğlu, 2006).

Şəhriyar ədəbiyyat, poeziya haqqında müsahibələrində əsərin oxucu tərəfindən başa düşülməsi üçün onun mümkün qədər asan, anlaşılıqlı dildə yazılmasını ən vacib şərtlərdən biri saydığını bildirmişdir. M.Həsənbəyi ilə söhbətində ustad sənətkar əsərlərini mürəkkəb, anlaşılmaz dildə yazan şairlər barədə deyir: “İnadkarlıq üzündən tapmaca və müəmma qəlibində danışmaq istəyənlərin işləri bir növ cünunluğa, divanəliyə oxşayır. Bu ona bənzəyir ki, bir kimya alimi kimya sahəsində tədqiqatla məşğul olduğu halda bütün formulları və bildiklərini kənara ataraq yenidən təzə düsturlar yaratmaqla məşğul ola” (Nəbioğlu, 2006).

Həmin müsahibəsində ədib oxucunun bədii əsəri başa düşməsində şairlərlə bərabər mətbuat orqanlarının, tənqidçilərin də boynuna böyük məsuliyyət düşdüyünü deyir: “Şeirə laqeydlilik göstərilməsində xalq günahkar deyil. Bu birinci növbədə pis şeir yazan və keyfiyyətsiz əsərləri çap etdirən şairlərin təqsiridir. Bir də ən azı bu son on ildə yaxşı şeir dərc etməyən mətbuat günahkardır... Hamıdan artıq bu günün şeirini oxuculara tanıtmaya istəməyən tənqidçilər müqəssirdirlər. Çünki hər bir dəyişikliyin təqdim olunmağa ehtiyacı vardır... Əgər tənqidçilər səy etsələr və xalqı bu günün şeirinin xüsusiyyətləri ilə tanış etsələr, inanıram ki, vəziyyətlə tanış olan oxucular günün şeirinə doğru axısaq, onun inkişafına, irəliləməsinə səbəb olacaqlar” (Nəbioğlu, 2006).

Şəhriyar yaşadığı dövrdə İran poeziyasında Qərb ədəbiyyatının təsiri ilə yazan abstraksionist yönümlü cavan şairləri yad cərəyanlardan uzaqlaşmağa çağırırdı. O, təqliddən yaranan əsərləri şeir yox, “nəzm” adlandırmışdır. Müasir şeirdə dadaizm, sürrealizm, naturalizm kimi cərəyanları tənqid edən sənətkar realizm və romantizmin tərəfdarı olduğunu bildirmişdir. O, həmişə şeiri insan mənəviyyatını zənginləşdirən bir qüvvə hesab etmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, yaradıcılıq yolundan bəhs edən şair irfana, təsəvvüfə pənah gətirməsini qanunauyğun hal sayır və yaradıcı şəxsin ilhamının ilahi qüvvə ilə bağlı olduğundan danışır. Ustad sənətkara görə, yalnız oxuyub öyrənməklə şair olmaq mümkün deyil, əsl şeir ibadətə tərkib hissəsi kimi zikir məqamında olmalıdır. Əlirza Zihəqlə söhbətində o deyir “Axırı irfandır. Sonunda dünya, axirət və ilahi dünyanı keçməlidir və o yola çatmalıdır ki, desin: Allahdan başqa bir şey qalmamışdır... Yalnız dərs oxumaq deyil, kitab oxumaq deyil, Qurandakı təşbihləri başa düşmək Allahın lütfü ilə bağlıdır... Şeir zikir məqamına çatmalıdır və ibadətə bir hissəsi olmalıdır və Allah onu qorumalıdır” (Şərqşünaslığı, 2011).

Ustad sənətkarın ikinci möhtəşəm anadilli əsəri – Güney Azərbaycanın görkəmli şairi Bulud Qaraçorlu Səhəndə, eyni zamanda xalqın əzəmət, qürur rəmzi olan Səhənd dağına həsr etdiyi “Səhəndiyyə” poemasının yaranması barədə söylədikləri də diqqətəlayiqdir. Burada Şəhriyar Bulud Qaraçorlunu azad bir yaradıcı şəxsiyyət kimi çox yüksək dəyərləndirmiş, hətta onu Nima Yüsicdən də üstün hesab etdiyini bildirmişdir. Firuz Süməreyni ilə söhbətində Şəhriyar deyir ki, “Səhənd təxəllüsü ilə yazan Azərbaycan şairi Bulud Qaraçorlu mənə hamıdan artıq təsir etmişdir. Hətta Nimadan da daha artıq” (Nəbioğlu, 2006).

Şair “Səhəndiyyə”sinin bədii gücü barəsində belə deyir: “Bilirsiniz ki, mən “İki behişt quşu” şeirini Nimağa həsr etmişəm. Lakin o, “Səhəndiyyə” səviyyəsində deyil. Əslində heç bir dildə “Səhəndiyyə” səviyyəsində şeir yazılmamışdır. Heç bir miqyasda və meyarda müqayisə edilə bilməz” (1368, مبین).

Bundan sonra F.Süməreyninin “Ustad, mümkündürsə, buyurun, görək, Səhənddə nə görmüşdünüz ki, Nima ona malik deyildi?” sualına Şəhriyar belə cavab verir: “Səhənd azad bir şair idi və onun malik olduğu əxlaq və xarakter heç kəsə yox idi. Əgər oxumusunuzsa, “Heydərbaba” əsərində yazmışam:

...Heydərbaba, mərd oğullar doğınən.

Bəli, Səhənd kişi adam idi” (Fuad, 2014)

Gördüyümüz kimi, şair belə hesab edir ki, sözün həqiqi mənasında dəyərli bədii əsər şeir müəllifi yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmalı və ruhi azadlığa sahib olmalıdır.

Şəhriyar müsahibələrində tanıdığı, şəxsən ünsiyyətdə olduğu görkəmli İran şairlərini də qısa, dəqiq və çox sərrast ifadələrlə səciyyələndirmişdir və bu, heç şübhəsiz, ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsində də istifadə oluna bilər. Əlirza Zihəqlə söhbətində “şeir həm bəyan etməkdir, həm də insan ruhunun şəklini çəkməkdir” (Şərqşünaslığı, 2011) deyərək, insanın daxili aləminin, psixoloji durumunun əks etdirilməsində poeziyanın xüsusi rolunu qeyd edən şair dövrünün bəzi sənətkarlarını yaradıcı və şəxsiyyət kimi qısaca olaraq belə xarakterizə edir: “Sənət nöqtəyi-nəzərindən şeir daima yüksəlişdir. Məsələn, İrəc Mirzə ifadə bacarığı cəhətdən və Məliküşşüəra ifadə cəhətdən müasir şairlərin ən şairəsidir. Pərvin Etisaminin namusu və əxlaqı kamil idi, dərəcəsi də yüksək idi. Şeirində heç bir qüsurlu yoxdur və şeirlərinin çoxu ictimai xüsusiyyətə malikdir. Arifin savadı az idi, lakin zövq yaxşı idi. Nima çox yaxşı şair idi. Məliküşşüəranın şagirdi idi və üslubu da türk üslubu idi. Gözəl qəsidə və qitələri var idi. “Əfsanə”si bir şah əsərdir. Mən çox onun təsiri altına düşmüşəm” (Şərqşünaslığı, 2011).

Nəticə:

XX əsrdə İranda əsaslı Nima Yuşiç tərəfindən qoyulan və elmi-nəzəri prinsipləri həm şairin özü, həm də müxtəlif ədəbiyyatşünasların, şairlərin şərh etdiyi “şer-e nou” cərəyanının tərəfdarları və əleyhdarlarının elmi-nəzəri mübahisələrində Şəhriyar da yaxından iştirak etmiş, öz dəyərli mülahizə və məsləhətlərini ədəbi ictimaiyyətə açıqlamışdır. Geniş bilik dairəsinə, yüksək intellektual səviyyəyə malik Şəhriyar müsahibələrində şeir düşüncələrini söylərkən, eyni zamanda bir sənətkar kimi öz təcrübəsinə əsaslanmışdır. Görkəmli şairin, ümumiyyətlə, ədəbiyyat, Azərbaycan və İran ədəbiyyatı, ayrı-ayrı şairlərin yaradıcılığı, ədəbiyyatda ənənə və novatorluğun qarşılıqlı əlaqəsi, yeni təmayüllər barədə fikirləri ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbiyyat tarixi və ədəbi tənqidlə məşğul olan tədqiqatçılar üçün xüsusi dəyərə malikdir. Şəhriyar yaradıcılığında həm klassik, həm də yeni formadan istifadə etmiş, hər iki üslubda qəlboxşayan gözəl poetik əsərlər yaratmışdır. Ədəbiyyat səltənətində özünün məxsusi dəst-xətti ilə seçilən, könüllərin sevimlisi olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyar yaradıcılığı tükənməyən bir dəryadır.

REFERENCES

Billuri, H. (1984). *Məhəmmədhüseyn Şəhriyar*. Bakı: Elm.

Şeir Çələngi. (2016). *Türk dünyası (yeni nəsil) şeir antologiyası* (Cild 3). Bakı: QHT nəşriyyatı.

Fuad, E. (2014). *Muhammed Hüseyn Şəhriyar, Yaşamı, Edebi Çevresi ve Eserleri*. Ankara: Reon Yayınları.

Həsənbəyi, M. (2006). *Şəhriyar farsdilli ədəbiyyatşünaslığında*. Bakı: Nurlan.

Hüseynov, B. (1975). *XX əsr fars şeirində ənənə və novatorluq*. Bakı: Elm.

Karaismailoğlu, A. (2017). Şehriyar'ın Şiirində Şairlər və Şiir Dünyası. *Uluslararası M.H.Şehriyar Anısına Edebi Kongre Bildiri Topplusu Kitabı*, (pp. 25-32). Ankara.

Nəbioğlu, S. (2006). *Şəhriyar farsdilli ədəbiyyatşünaslığda*. Bakı: Nurlan.

Şəhriyar, M. (2014). *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: Kitab klubu nəşriyyatı.

Azərbaycan Şərqşünaslığı. (2011). Şəhriyar-105. *Azərbaycan şərqşünaslığı. // AMEA Ziya Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu.*, 72.

مبین, م. ح. (1368). به یاد شهريار. تبریز: نشر شفق.